

АДАПТАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ДО ВПЛИВУ СВІТОВИХ ПРОДОВОЛЬЧИХ КРИЗ

Аналізується природа виникнення світових продовольчих криз та їх вплив на вітчизняне сільськогосподарське виробництво, автором пропонуються конкретні заходи щодо його адаптації до змін світової кон'юнктури та шляхи попередження негативних наслідків для вітчизняного аграрного виробництва.

Author analyses the nature of the world food crisis and its influence on the domestic agricultural production, author proposes specific measures which should be taken for domestic agricultural production adaptation to world price fluctuations and ways of prevention from negative consequences.

Ключові слова: адаптація, сільське господарство, коливання цін, продовольча криза, інфраструктура, земля, агропродовольча продукція.

Keywords: adaptation, agriculture, price fluctuation, food crisis, infrastructure, ground, agriculture production.

Економіка України та її аграрний сектор перебувають під суттєвим впливом світової економічної системи, що зумовлює необхідність пристосування вітчизняного агропродовольчого виробництва до дії глобальних чинників, у т.ч. кризового характеру.

Питаннями адаптації сільськогосподарського виробництва до зміни умов господарювання займалися, зокрема, такі вітчизняні та зарубіжні вчені як: Аврамова Е., Жаліло Я., Клименко І., Кулицький С., Макаренко П., Мескон М., Нанавов А., Русан В., Саблук П., Скороход В., Собкевич О., Ус І., Юрченко А. та інші. Проте, недостатньо дослідженою залишається проблема адаптації вітчизняного сільськогосподарського виробництва до цінових коливань на світовому ринку та глобальних продовольчих криз.

Отже, основним завданням є аналіз ситуації, що склалася на світових ринках сільськогосподарської продукції, та розробка пропозицій щодо адаптації сільськогосподарського виробництва України до змін кон'юнктури світового ринку сільгосппродукції.

Нинішня нестійка ситуація на світових ринках сільгосппродукції об'єктивно зумовлена рядом причин, серед яких основними є такі.

1. Стрімке зростання населення планети. Так, якщо у 1990 р. така чисельність становила 5,26 млрд осіб, то вже у 2009 р. – 6,6 млрд. При цьому 90% приросту населення припадає на країни, що розвиваються. Серед регіонів за народжуваністю лідирує Африка (45 новонароджених на 1 тис. населення), друге місце посідає Латинська Америка (31), третє – Азія (29) [1].

2. Продовження тенденції скорочення площ, придатних для ведення сільського господарства. У сільськогосподарському обробітку в світі перебуває 4810 млн га земель (у т. ч. ріллі – 1340 млн га, луків і пасовищ – 365 млн га). Найбільшими обсяги ріллі є в США (185 млн га), Індії (160 млн га), РФ (134 млн га), Китаї (95 млн га), Канаді (46 млн га), Казахстані (36 млн га) та Україні (32 млн га). При цьому в глобальному масштабі щороку втрачається від 5 до 10 млн га сільгоспугідь через погіршення стану навколишнього природного середовища, а ще 19,5 млн га – внаслідок стрімкого розвитку промисловості та ринку нерухомості [5].

3. Несприятливі погодні умови, стихійні лиха в найбільших країнах-виробниках продовольства. Так, повідомлення про низькі врожаї пшениці в Росії, Україні, Казахстані та Канаді у 2010 р. призвели до стрімкого зростання відповідних цін, які підвищилися на понад 70% за два літніх місяці того року.

4. Збільшення обсягів вирощування сільськогосподарських культур з метою виробництва біопалива. Уряд США надає значні субсидії своїм фермерам і сільськогосподарським компаніям для вирощування ними культур, що використовуються при виробництві біопалива.

5. Зростання споживання продуктів харчування в найбільш густо населених країнах світу. До того ж в Індії, Китаї, Бразилії, Туреччині, ряді країн Близького Сходу та Південно-Східної Азії попит на сільськогосподарські продукти зростає не лише внаслідок стрімкого збільшення чисельності населення, а й через підвищення його доходів і, відповідно, споживчого попиту. Як наслідок, у період продовольчої кризи 2007-2008 рр. в країнах, що розвиваються, у раціонах населення суттєво збільшилася частка продуктів тваринного походження. Зокрема, ціни на свинину у Китаї зростають за рік у середньому на 40-50% [6, с.8].

6. Революції у країнах Північної Африки та Близького Сходу. Такі події призвели до стрибка цін на нафту й інші енергоносії, що у свою чергу спричинило подорожчання продукції сільського господарства. Водночас, революційні події провокують також певні спекулятивні дії на ринку аграрної продукції, адже власне виробництво у зазначених країнах суттєво зменшилося на відміну від кількості споживачів. Гуманітарна ж допомога таким країнам лише поглиблює різницю між попитом і пропозицією агропродовольчої продукції на світовому ринку, що тягне за собою ще один додатковий стрибок цін.

7. Нестабільність на світових фінансових ринках у зв'язку з накопиченням бюджетних дефіцитів і загрозою виникнення дефолтів у деяких європейських країнах (Греції, Португалії, Іспанії). Для інвесторів ринки таких країн несуть загрози неповернення вкладених коштів, тому дедалі активнішим стає вкладення спекулятивних фінансових ресурсів у виробництво продовольства, попит на яке прогнозовано збільшуватиметься.

8. Надмірна емісія долара ФРС США, яка, на думку ряду експертів, багато в чому сприяє спекулятивному зростанню цін на продовольство. У результаті суттєва частина спекулятивного фінансового капіталу, номінованого в американських

доларах, спрямовується на міжнародні сировинні ринки, включаючи ринки продовольчих товарів [7, с.8].

9. Лобювання інтересів окремих суб'єктів міжнародних економічних відносин, перш за все, транснаціональних компаній, що діють у сфері агробізнесу, що також певною мірою пов'язане зі зростанням продовольчих цін на світовому ринку [7, с.8].

Очевидно, що в сучасних умовах протистояти впливу негативних глобальних процесів можливо лише шляхом використання ефективних адаптаційних механізмів.

У контексті даної статті термін «адаптація» використовується для формулювання переліку активних та пасивних заходів, які мають вживатися українським урядом і сільськогосподарськими виробниками з метою забезпечення збереження українським сільськогосподарським виробництвом конкурентних позицій і отримання максимального зиску від зростання світових цін на продукцію аграрної сфери. Слово «адаптація» походить з біології і широко застосовується й в інших науках, зокрема і в економіці, де має, зокрема, такі тлумачення:

– ступінь залучення підприємства до ринкових форм господарювання, швидка зміна титулу власності, вихід на зовнішній ринок, прагнення до максимізації прибутку, виробництва конкурентоспроможної продукції, зниження витрат, ліквідація збиткових виробництв, скорочення надмірного персоналу [2, с. 145];

– утримання виробництва на плаву, збереження основних фондів і технологій, ядра трудового колективу [3, с. 38];

– дії стратегічного характеру, які покращують відносини компанії з її оточенням [4, с. 256].

На нашу ж думку, адаптація сільськогосподарського виробництва – це здатність агровиробників до виживання в конкурентних економічних умовах, що можуть змінюватися під дією внутрішньої та світової господарської кон'юнктури.

У процесі адаптації до світових продовольчих криз вітчизняне сільгоспвиробництво стикається з рядом проблем.

Насамперед, це – недостатня розвиненість інфраструктури заготівлі та збуту сільгосппродукції. Загальний обсяг потужностей зі зберігання зерна в Україні оцінюється у 40,1 млн т, при цьому сертифікованими є 668 зернових складів загальною місткістю 28,9 млн т [8]. Зрозуміло, що у врожайні роки аграрії відчують суттєвий дефіцит елеваторних потужностей. До того ж значна частина елеваторів, збудованих ще за радянських часів, має застаріле обладнання і не відповідає сучасним вимогам збереження зернових.

Крім того, збільшується собівартість як вирощування, так і реалізації сільськогосподарської продукції через випереджаюче порівняно з аграрними цінами зростання цін на паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива, сільгоспмашини, засоби захисту рослин тощо.

Основні складові адаптації сільськогосподарського виробництва наведені на рис. 1.

Величезною проблемою є низький рівень матеріально-технічного та фінансового забезпечення вітчизняних аграріїв. Слабкою є й доступність для них кредитних ресурсів. Так, у 2011 р. процентні ставки за кредитами для аграріїв хоча й знизилися відносно 2010 р., усе ж становили середньому по Україні 18-20% [9].

Рис. 1. Основні складові адаптації сільгоспвиробництва

Джерело: [11]

Відомо, що в ринковому середовищі найбільш гнучким та ефективним методом регулювання цінової ситуації, у т.ч. і в агропродовольчій сфері, є застосування товарних і фінансових інтервенцій. Проте в Україні за хронічної нестачі бюджетного фінансування цей важіль практично не спрацьовує [7, с.11].

Проблему становить також нестача у галузі кваліфікованих кадрів, пов'язана з низькою заробітною платою та незадовільним рівнем життя у сільській місцевості, що, в свою чергу, зумовлює скорочення людського капіталу в агросфері і погіршує перспективи конкурентоспроможності вітчизняних виробників сільгосппродукції як на внутрішньому так і на світовому ринку.

Не можна не відмітити й такий негативний чинник кризових явищ в аграрному секторі як відсутність прозорого ринку сільгосппродукції, що є вагомою причиною циклічних цінових коливань і непаритетного розподілу прибутків між сільськогосподарськими товаровиробниками та компаніями-посередниками. Непрозорі умови функціонування ринку провокують монопольні змови та спекуляції з боку посередників, наслідком чого завжди було і буде необґрунтоване зростання цін, що веде до втрат конкурентних позицій України на світовому ринку агропродукції. Запровадження квот на експорт зернових в умовах зростання світових цін на

продовольство має на меті призупинення зростання внутрішніх цін, але водночас призводить до втрат через скорочення збуту сільгосппродукції на світовому ринку.

Отже, для забезпечення ефективного функціонування вітчизняного агропродовольчого ринку, зниження на ньому цінових коливань державі необхідно вжити таких заходів:

- посилити вплив Аграрного фонду на ринку продовольчої продукції, підвищити ефективність здійснення закупівель до Держрезерву;

- перешкоджати формуванню монопольно-картельних тенденцій у сферах матеріально-технічного забезпечення агросектору та перероблення сільськогосподарської сировини;

- розвивати збутову інфраструктуру аграрного ринку, насамперед, товарні біржі, оптові ринки сільськогосподарської продукції, кооперативні елеватори (включаючи портові), інформаційні системи з вільним доступом учасників ринку до інформації, результатів аналізу та прогнозування тощо;

- сприяти розвитку роздрібною мережі продажу сільськогосподарської продукції її виробниками;

- прискорити запровадження системи контролю якості та безпечності харчової продукції на базі норм і правил ЄС.

Збереження і посилення конкурентних переваг українських агровиробників на світовому і вітчизняному ринках вимагає суттєвого організаційного та технологічного оновлення виробництва, забезпечення його відповідності міжнародним ветеринарно-санітарним вимогам. Для цього насамперед необхідно:

- здійснити комплексну механізацію та автоматизацію виробництва, впроваджувати ресурсозберігаючі та біотехнології, удосконалювати організацію праці та матеріальне стимулювання, оптимізувати спеціалізацію виробництва, забезпечити його раціональну концентрацію;

- надавати інформаційну та методичну підтримку інвестуванню в розвиток сільськогосподарського виробництва;

- забезпечувати прозорість та ефективність використання державної підтримки агропромислового комплексу шляхом оптимізації кількості та змісту державних цільових і бюджетних програм;

- переходити від надання державної підтримки сільськогосподарським підприємствам до сприяння розвитку сільської місцевості, інфраструктури аграрного ринку, здійснення природоохоронних заходів;

- сприяти організації на регіональному рівні системи професійної підготовки в професійно-технічних училищах і технікумах аграрного профілю, організовувати стажування в базових, найбільш успішних аграрних господарствах;

- здійснювати моніторинг світового і вітчизняного аграрного ринку, розробити механізм виявлення і попередження зовнішніх і внутрішніх загроз продовольчій безпеці України [10].

Подолання проблеми посередництва в торгівлі агропродовольчою продукцією, за якого значна частка доходу від реалізації сільгоспродукції осідає у кишенях торговельно-посередницького сектору і не використовується для розвитку виробництва та інфраструктури, пов'язане з низкою заходів, які має здійснити держава, зокрема, щодо:

- спрощення укладання експортних контрактів безпосередньо сільгоспвиробниками, в тому числі – шляхом створення ними експортних асоціацій, розвитку вітчизняних бірж тощо;

- переходу від квотування експорту сільгосппродукції до експортних мит у відповідності з дозволеними СОТ режимами захисту внутрішнього ринку;

- укладання багатосторонніх міжурядові торговельні угоди щодо експорту Україною сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, в тому числі – у рамках міжнародної гуманітарної допомоги;

- активізувати діяльність торговельних місій України за кордоном з метою збільшення кількості контрактів на торгівлю сільськогосподарською продукцією [10].

Отже, наведені у статті матеріали обґрунтовують важливість і основні напрями активізації дій з боку держави щодо розвитку українського агропродовольчого комплексу й збутової інфраструктури аграрного ринку, що сприятиме адаптації вітчизняного сільськогосподарського виробництва до негативного впливу світових продовольчих криз.

Література

1. Саблук П.Т. та ін. Глобалізація і продовольство: Монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власов. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – С. 145.
2. Аврамова Е. Адаптація промислових підприємств к риночным условиям / Е. Аврамова, И. Гурков // Вопросы экономики. – 1997. - №11. – с. 145-149.
3. Макаренко П. Н. Организация и экономический механизм адаптации аграрного хозяйствования к рыночно - предпринимательской среде / П. Н. Макаренко. – К.: Наук., думка, 1999. – 621с.
4. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури / Пер. с англ. М.: Дело, 1992. – 702с.
5. Щороку Земля втрачає 30 мільйонів гектарів сільськогосподарських угідь – ООН [електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.newsmarket.com.ua/2010/10/10022592/shhoroku-zemlya-vtrachaye-30-milyoniv-gekta>
6. Нанавов А. Продовольча криза – проблема глобальна / А. Нанавов // Дзеркало тижня. – 2011. - №7. – с. 8
7. Кулицький С. Стан світових продовольчих ринків та проблеми розвитку продовольчого комплексу України / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2011. - №7. – с. 5
8. Где хранится урожай [електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/ru/news/1003057#.T2xlpvq5XWQ>
9. Моїсєєва М. Вартість грошей [електронний ресурс] / Режим доступу: www.propozitsiya.com
10. Ризики світової продовольчої кризи та виклики для України [електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/401/>
11. Том'юк Г. М. Теоретико-методологічні основи адаптації сільськогосподарських підприємств до ринкових умов / Г. М. Том'юк // Інноваційна економіка. –2011.–№21.–с. 81